

До 150-річчя з дня народження М.С.Грушевського

УДК 94(091)“18/19”

А.Г.Філінюк

Етносоціальна концепція “народ-нація” в світоглядній системі професора М.Грушевського

У статті на основі вивчення наукової спадщини Михайла Грушевського, аналізу вітчизняної історіографії про видатного українського ученого зроблено спробу розкрити процес формування та змін його поглядів щодо виокремлення в окремий об'єкт національну історію та обґрунтування ним етносоціальної концепції “народ-нація”. Підкреслено, що її джерелом виступала передусім українська стихія, українська природа та українська культура, якими історик захопився з молодих років після усвідомлення розпрошеності української інтелігенції і занедбання нею свого обов'язку. Зазначено, що витворення дослідником категорії “народ-нація” відбулося еволюційно завдяки глибокому опануванню найкращих надбань філософської та історичної думки й кристалізації поглядів на українську національну історію. Наголошено на концептуальній важливості ключових тез історика про окремішність і самотність українського народу та про народ як суб'єкт і основний чинник взаємодії культурних, природних, раціональних та ірраціональних факторів. Простежено, як історик розглядав взаємозв'язок і взаємозалежність між національним і загальнолюдським компонентами та роль національної культури як поступу і причетності до загальнолюдських вартостей. Відтворено поєднання в світоглядній системі ученого примату народу та ідеї української державності, важливості федералізації як засобу реалізації інтересів народів, а не їх асиміляції.

Ключові слова: концепція, “народ-нація”, М.Грушевський, світоглядна система, концептуальне мислення, історія України, український народ, українська державність.

Важко знайти іншу історичну постать, творчість і громадсько-політична діяльність якої була б настільки актуальною й необхідною для теперішнього покоління українців, ніж М.Грушевський [25, с. 16]. Уваги з боку вітчизняних дослідників до наукової спадщини цього ученого не бракує, особливо з огляду

160-річчя від дня його народження. Істотний внесок у грушевськознавство в різні часи зробили Д.Багалій, І.Верба, В.Верстюк, Л.Винар, І.Витанович, І.Грич, Я.Дашкевич, А.Демиденко, Я.Калакура, С.Плохій, О.Пріцак, В.Смолій, П.Сохань, О.Ясь і багато інших учених. Найбільш важливі видання про ученого на початку 90-х рр. минулого століття зробили В.Верстюк [7], Л.Винар [8], А.Демиденко [6]. Однак у зв'язку з дедалі зростаючою потребою осмислення української національної ідеї як об'єднуючого чинника нашого суспільства є необхідність розглянути наукову спадщину історика з позиції модернізації українського суспільства та перетворення його в єдину націю.

Мета нашої розвідки полягає в спробі розкрити теоретичні підходи і практичне втілення концепції “народ-нація” в світоглядній системі і науковому доробку М.Грушевського.

Михайло Грушевський писав про значення для нього України так: “Страшенно мріяв про неї й линув душею до неї цілими десятиліттями, бо то був одинокий пункт, де я міг зв'язуватися з українською стихією, дотикатися до української землі, до її природи, до її культури”. Учений особливо підкреслював, що він репрезентував великий народ і повинен репрезентувати його гідно та достойно: “Україна для мене найдорожча за все, і, можливо, тому як я стара людина, можу дивитися на життя України з історичної точки зору”.

Ідеєю українського відродження, що ґрунтувалася на глибокому вивченні минулого українського народу, М.Грушевський захопився в доволі юному віці завдяки своїм попередникам, які доклали чимало зусиль на цій ниві [5, с. 119]. На думку Я.Калакури, історик “цілком природно вважав себе заочним учнем М.Костомарова – прихильника “правди народного життя, властителя безцінних скарбів народної творчості” [20, с. 7]. Ознайомлення з працями М.Костомарова “Дві руські народності”, “Завдання українофільства”, “Риси народної південноруської народності” та іншими викликало в М.Грушевського сумні та болісні враження, перерісши їх, історик щоразу болісно переживав “...недоробленість українського відродження, розпорошеність української інтелігенції, занедбання нею свого обов'язку і безосвітньою народною масою, відречення від славного минулого”. За визначенням І.Витановича, опираючись на методологію, котра поєднувала найкращі сторони романтизму, позитивізму, історичної соціології та неокантіанства, дослідник в основу предмета своїх студій поставив категорію “народ-нація” як етнонаціональну спільноту, витворену в процесі тривалої історичної еволюції [10, с. 41].

Зокрема, історик глибоко опрацював настанови Е.Дюркгайма про студіювання різноманітних спільнот, особливо соціальних й етнічних, суспільних структур та їхніх функцій, зокрема на ниві етнології. Був добре обізнаний із переходом від традиційної / класичної до модерністської / некласичної історіографії, який суттєво трансформував стильові засади національних гранд-наративів, а також із модернізацією позитивізму з культурознавчої та психологічної перспектив у багатотомній історії К.Лампрехта, на котрій він вибудував великий історичний наратив у вигляді конструкції низки епох німецького

народу, що відображали взаємодію “духовних і матеріальних сил” та узгоджували домінування економічного поступу як рушія минувшини з відповідними соціально-психологічними і культурними стадіями суспільства [28, с. 430].

Київський дослідник О.Ясь зазначає, що ідея конструювання української історії визрівала в історика поступово, принаймні її не простежуємо у вступі до першого (1898) чи другого (1904) видання першого тому “Історії України-Руси” [28, с. 444]. Як наголошував Я.Дашкевич, в 1896–1900 рр. М.Грушевський, спершу вірний учень Володимира Антоновича і чи не найвидатніший представник народницької школи в українській історіографії, поступово відходить від основних позицій свого вчителя. Зокрема, це простежується в кристалізації поглядів історика на українську національну історію. Червоною ниткою як через “Історію України-Руси” [15], так і через наукові дослідження цього періоду проходять три принципи. Один із них полягав в обґрунтуванні органічної тяглості і єдності усіх періодів історії України, починаючи від княжих часів; другий – у запереченні наявності в минулому (та й сучасному) загально-руського історичного періоду чи періодів, констатації відсутності єдиного спільного історичного кореня; третій – у негативному ставленні до тези, що Московська держава є безпосереднім спадкоємцем і продовжувачем Київської держави [18, с. III]. Це було поступове висування на перший план в суспільно-політичному минулому історії державності. Воно засвідчувало як ознаку самостійного, незалежного від народницьких ідеалів, концептуального мислення історика та значного поширення його дослідницького діапазону на заново осмисленій джерельній основі. Загалом, в оцінці Я.Дашкевича, в працях М.Грушевського історія України “формується як історія окремого народу, нації, яка творить, намагається зберегти, відродити в боротьбі з агресивними сусідами власну державність. У цьому плані в Грушевського намічається поступовий відхід від народницької течії в історіографії, в середовищі якої спершу проходили початки його наукової діяльності” [18, с. XIII].

Можна без перебільшення сказати, що провідною ідеєю у методологічній концепції М.Грушевського була ідея історичного процесу українського народу. Як автору-творцю великого національного нарративу йому довелося не тільки змагатися за демонтаж генеалогічно-централістичної конструкції російської минувшини [28, с. 448], “звичайної” (імперської) схеми російської історії, а й реагувати на новітні дискурсивні практики, що вибудовувалися як навколо форматів модерної російської національної ідентичності (М.Любавський, П.Мілюков, С.Платонов та ін.), так і у річищі старих і нових ревізій “всеросійського” минулого (М.Ростовцев та ін.) [22, с. 119-122, 157-159]. В праці “Вступний виклад з давньої історії Руси” він особливо наголошував, що він – з своїми ідеалами й змаганнями, з своєю боротьбою, поспіхом і помилками – єсть єдиний герой історії. Зрозуміти його стан економічний, культурний, духовний, його пригоди, його бажання й ідеали – єсть мета нашої історії” [12, с. 149].

Любомир Винар переконаний, що історія України була центральною ділянкою наукової творчості М.Грушевського, який тематично охопив різні

періоди минулого нашого народу [9, с. 37]. Однією з ключових була теза історика про окремішність і самотуність українського народу. Цій проблемі М.Грушевський приділив низку ґрунтовних досліджень. Зокрема, в 1904 р. у Санкт-Петербурзі надрукував статтю “Звичайна схема руської історії й справа раціонального укладу історії східного слов’янства” в “Сборнике статей по славяноведению”, де обґрунтував концепцію самостійного історичного розвитку українського народу, окремішного від своїх сусідів як походженням, так і політичним, господарським і культурним життям [7, с. 233]. Історик надрукував кілька популярних курсів загальної історії України, серед них – короткий курс історії України російською мовою “Очерки истории украинского народа” (Санкт-Петербург, 1904; витримала 5 видань), “Ілюстрована історія України” (Київ і Львів, 1911; перевидана в 1912, 1913 і декілька разів у наш час) [14], збірка “Український народ в його минулому і теперішньому” (1914 і перевидана на сучасному етапі), а головне – багатотомна фундаментальна праця “Історія України-Руси”. Київський історик І.Верба справедливо зазначає, що М.Грушевський “був представником народницького напрямку в історіографії, бо в центр історичного процесу ставив український народ як етнополітично-історичну цілість, в якій соціальні інтереси домінували над державними. М.Грушевський розглядав історію передусім як взаємодію культурного та природного чинників, народу і природи, тому що народ, в його розумінні, є одним із найбільш дівих її чинників. У своїй вступній лекції 30 вересня 1894 р. в Львові М.Грушевський як перший професор історії України наголосив, що “Народ, маса народня зв’язує їх в одну цілість і єсть, і повинний бути альфою і омеґою історичної розвідки” [23, с. ІІ]. В праця М.Грушевського народ виступає головною рушійною силою українського історичного процесу. Втім, у висвітленні різних періодів минулого, зокрема Гетьмансько-козацької держави XVII–XVIII ст., до уваги брав роль усіх верств суспільства, включаючи козацьких гетьманів і козацьку старшину.

Як справедливо зауважує В.Будз, “Історія у аспекті бачення М.Грушевським народу як основного її чинника розгортається як взаємодія культурних, природних, раціональних та ірраціональних чинників. Доля народу, незважаючи на складність історії, на її плюралістичність чинників, не детермінується абсолютно, тому що культура народу як один із чинників історії вносить елементи доцільності, моральності, що посилює міру свободи і міру відповідальності народу і людини за свої дії, за своє майбутнє” [4, с. 49]. Ці теоретичні положення не лише не втратили свого значення, а й набули ще більшої ваги в нинішніх умовах, коли український народ утверджує свою новітню державу і розбудовує сучасне демократичне суспільство, в якому найвищою цінністю виступає людина, громадянин України.

Однак поруч з ідеєю примату народу в науковій творчості М.Грушевського проходить ідея української державності, що пов’язане з науковими студіями над історією українського козацтва та добою Б.Хмельницького, а також із державотворчою діяльністю самого автора під час української революції 1917–

21, яка привела вченого до самостійної та незалежної УНР” [7, с. 235]. Ми погоджуємося із дослідником В.Будзом у тому, що, наголошуючи на ідеї національності, М.Грушевський не був радикальним націоналістом, тому, що виходить із романтичної ідеї важливості кожної нації в історії [4 с. 134]. Тим більше, що історик вважав, що національне доповнює загальнолюдське і навпаки – “дрібна культура” дає і свій внесок “в загальнокультурну скарбницю в вигляді певних оригінальних продуктів свого національного культурного життя” і що кожна національна культура повинна служити “зряддям поступу і причетності до загальнолюдських вартостей” [17, с. 98, 99]. М.Грушевський твердив, що українці мусять стати нацією, коли не захочуть стати паріями серед інших народів. Він, зокрема писав: “Треба хотіти бути нацією, треба в тім напрямку працювати сильно, рушити усі суспільні засоби – перетворити потенціальну енергію етнографічного існування в динаміку національного розвою. Етнографічна окремішність – це статика, національне життя – продукт волі, динамічної енергії народу. Треба для того хотіти, треба робити, треба дерзатись”.

Про зростання уваги ученого до ролі державності в історії України підкреслював учень М.Грушевського В.Герасимчук, зазначаючи, що найбільш помітно така еволюція поглядів відбилася на інтерпретації подій Хмельниччини [26, с. 86]. За оцінкою О.Оглобина, М.Грушевський керувався двома основними ідеями: ідея народництва та ідея федералізму [21, с. 9]. Відповідно до першої історик вбачав народ основним суб’єктом і головним рушієм історії, натомість ідея федералізації розглядалася ним як засіб реалізації інтересів народів, а не їх асиміляцію.

З нашої точки зору, для М.Грушевського як видатного дослідника, винятково важливими були принципи еволюціонізму та цілісності історії народу, основою якої є культура як субстракт його єдності. Принцип антропологізму давав підстави ученому наголошувати на важливості людини та народу в системі чинників історії. Серед історичних чинників виняткове місце займає народ, який є найбільш дієвим в історії, тому у своїх невдачах не слід шукати винних у зовнішніх чинниках, а майбутнє у такому аспекті залежить від активності та діяльності людини [4].

В оцінці Д.Багалія наукового доробку М.Грушевського, учений, вперше створивши цілісний образ минулого України, “тим самим запропонував першу історіософську систему в вітчизняній історіографії” [1, с. 209]. Д.Багалій виділив три чинники, що склали основу історіософського дискурсу історика: територію, населення та державу, в тому числі визначив два перших як основні. Зокрема, академік у працях “Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті” і “Нарис української історіографії” підкреслив, що в особі Михайла Сергійовича “домарксистська українська історіографія досягає найвищого ступеня свого розвитку” і що “Історія України-Руси” стала епохою української історіографії, “задовольнила вимоги європейської історіографії, і її треба поставити поруч з аналогічними історіями інших народів” [2, с. 86; 3, с. 20-

21]. Зазначимо і те, що М.Грушевський переймався ідеєю соборності українських земель, розглядаючи Україну як єдину і усвідомлюючи, що між Києвом і Львовом пролягає не національно-етнічна, а лише територіально-географічна межа [27, с. 36].

М.Грушевський розглядав людину і народ як чинники історичного розвитку. Однак водночас людина і народ є суб'єктами історії у його баченні. Тобто об'єктивні та суб'єктивні моменти історії у його концепції збігаються, хоча чинник і суб'єкт історії – різні категорії. Проте у філософії дослідника вони (суб'єкт і чинник) перебувають у поєднанні, оскільки людина – основний чинник історії та її основний суб'єкт [4, с. 42]. На сторінках “Історії України-Руси” “народна маса” постає як “національна індивідуальність (“особина”), “етнографічно-культурна одиниця”, “врешті-решт як організм (“органічне ціле”), що взаємодіє, співіснує, змагається на сцені минувшини й сучасності з іншими “національними цілостями” [28, с. 468-469]. Вже на початку четвертого тому, присвяченого політичним відносинам у XIV–XVI ст., історик особливо наголошує, що “Історія боротьби всіх цих сусідів за українські землі і участі в сій боротьбі самого українського народу становить зміст середнього періода нашої історії – щодо політичного боку” [16, с. 3].

Принципово важливим у науковій спадщині М.Грушевського є його намагання зрозуміти те почуття, коли людина бачить себе перед лицем вічності, встановити ті вартості, якими вона керується у своїх рішеннях, знайти “історичну основу” народу, основу його життя, ідей, боротьби. Зокрема, цією основою, на його переконання, для українського народу є такі важливі для нинішніх поколінь українців “ідеї автономії і федерації”, ідея “охорони інтересів робочого народу”, боротьба “проти всякого політичного чи релігійного гніту, з жаданнями повної свободи, совісти, мисли і друкованого слова...”, “рівність” і “громадський контроль” над державою [13, с. 44, 45].

Учений глибоко і всебічно розробляв практично всі періоди і проблеми не тільки вітчизняної, а й світової історії. Оцінюючи конфлікти держави і народу, М.Грушевський віддавав свої симпатії останньому. Він категорично заперечував домагання Московської Русі на частину давньоруської спадщини, оскільки її спадкоємцем є виключно “українсько-руська народність” як творець Київської держави, а також запропонував вивчати насамперед історію народу, а не держави, що обумовлюється її підпорядкованою роллю з боку економічних, культурних і національних факторів [24, с. XV, XVIII, XXI]. З огляду на сучасні події на сході України і гучні вигуки з боку Росії про нібито випадковість нашої держави, набирає ще більшої актуальності і ваги той факт, що історик переконливо показав, що український народ пройшов довгий, складний і самобутній історичний шлях, вистраждав право на свою мову, етнічну культуру, власну державність. Як писали тогочасні критики, “своєю історією подав автор своєму народові найсильнішу зброю, яку тільки можна було подати” [19, с. 193]. Аналізуючи візію М.Грушевського щодо українського народу, О.Пріцак зауважує, що історик розглядав селянство “головною підставою”

Великої України і бачить в ньому і синонім українства, і джерело відродження, і взагалі майбутнє України [23, с. LXVII].

Безперечно, доба політизації національного руху поклала до життя синтетичні огляди української історії. Безкомпромісна боротьба М.Грушевського з угодовською позицією лідерів УНДП К.Левицького, Ю.Романчука та інших була пов'язана передусім із ревізією керівництвом партії поглядів на ідею соборності. Галицька політика, скерована на досягнення українсько-польського компромісу, фактично загрожувала будівництву Української держави на культурному та цивілізаційному європейсько-азійському розламі, обмежуючи її історичною Європою. Повернення ученого і політика в підросійську Україну з початком Першої світової війни також було даниною ідеї соборності, оскільки для нього Галичина при всій її значущості була все-таки лише часткою великої України. А щоб здійснити всеукраїнський соборний проект, треба було працювати, перебувати в межах Російської імперії [11].

М.Грушевський у статті “Національне питання й автономія” написав про-рочі слова: “Не підтримуючи націоналістичні крайнощі, можна і потрібно прагнути того, аби ця *форма* (національна – *виділення наше*) мала гідний зміст, а не заперечувати її і т.д. Я хочу лише нагадати, що навіть, якби вважати національність нижчою формою, в яку вкладаються стосунки людства, слід зважити на той факт, що мільйони людей мислять і відчувають ці відносини саме в цій формі. Тому встановлюючи *modus vivendi* майбутнього, слід не забувати про забезпечення для всіх народів, що входять до складу держави, свободи самовизначення з національного погляду, подібно до того, як ми надаємо значення конфесійним розбіжностям, але в основу громадянського порядку кладемо також повну свободу релігійного самовизначення” [13, с. 415].

Загалом, засадничий термін “народ-нація” в науковій рецепції М.Грушевського розглядається передусім як конкретно-історична цілісність (“національна цілість”) – провідний колективний герой нашого минулого з відповідними територією, політичними і соціальними відносинами, специфікою господарювання, внутрішньою національною енергією та самобутньою духовно-культурницькою підосновою українського елемента через призму розкриття тривалої етнічної, соціальної та політичної еволюції у вигляді послідовних фаз чи стадій розвитку.

Список використаних джерел і літератури

1. Багалій, Д. Академік М.Грушевський і його місце в українській історіографії / Д. Багалій // Червоний шлях. – 1927. – № 1. – С. 160-217.
2. Багалій, Д. І. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті / Д. І. Багалій. – Харків: Держвидав України, 1928. – Т. 1. – 304 с.
3. Багалій, Д. Нарис української історіографії / Д. Багалій. – К., 1928. – Т. 1. – 222 с.
4. Будз, В. Монографія про історіософію Михайла Грушевського [Електронний ресурс] / В. Будз. – Режим доступу: <http://thule.primordial.org.ua/mesogaia/library/budz.pdf>.

5. Валіон, О. Концепція українського культурно-духовного відродження Михайла Грушевського (кін. XIX – поч. XX ст.) / Оксана Валіон // Українська історична біографістика: забуте і невідоме / За ред. проф. М. М. Алексієвця. – Ч. 1. – Тернопіль: Лілея, 2005. – С. 117-144.
6. Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М.С.Грушевського / Упоряд. А. П. Демиденко. – К.: Веселка, 1992. – 551 с.
7. Верба, І. В. Грушевський Михайло Сергійович / І. В. Верба // Енциклопедія історії України: В 5 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2004. – Т. 2: Г-Д. – С. 232-235.
7. Верстюк, В. Ф. М.С.Грушевський: Коротка хроніка життя та діяльності / В. Ф. Верстюк, Р. Я. Пиріг. – К.: Либідь, 1996. – 144 с.
8. Винар, Л. Михайло Грушевський: історик і будівничий нації: Статті і матеріали / Любомир Винар. – Нью-Йорк – Київ – Торонто: Фондація ім. О.Ольжича, 1995. – 304 с.
9. Винар, Л. Грушевськознавство: Генеза й історичний розвиток. Серія: Грушевськаiana, т. 5 / Любомир Винар. – К.: УІТ; Міжн. тов-во ім. М.Грушевського; Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. – 216 с.
10. Витанович, І. Уваги до методології і історіософії Михайла Грушевського / І. Витанович // Український історик. – 1966. – № 9-10. – С. 32-51.
11. Гирич, І. Публіцистика Михайла Грушевського на сторінках “Літературно-наукового вістника” у 1907–1914 роках / Ігор Гирич, Світлана Панькова [Електронний ресурс] // Історик України. Персональний сайт – Режим доступу: <http://www.i-hyrych.name/Hrushevsky/Publ1907-14/Unity.html>.
12. Грушевський, М. Вступний виклад з давньої історії Руси / М. Грушевський // Записки НТШ. – Т. 4. – Львів, 1894. – С. 140-150.
13. Грушевський, М. Галичина і Україна: [Із збірника статей “З біжучої хвили. Статті й замітки на теми дня 1905–1906 років”] / М. С. Грушевський // Грушевський М. Твори: у 50 т. / М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. – Львів: Світ, 2002. – Т. 1. – С. 376-382.
14. Грушевський, М. С. Ілюстрована історія України / Михайло Грушевський. – К.: Наук. думка, 1992. – 543 с.
15. Грушевський, М. С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Михайло Грушевський; редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1991–1998. – Т. 1-11, кн. 12.
16. Грушевський, М. С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Михайло Грушевський; редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – Т. 4. – 544 с.
17. Грушевський, М. С. Наша політика / М. Грушевський. – Львів, 1911. – 119 с.
18. Дашкевич, Я. Михайло Грушевський наприкінці XIX ст. / Я. Дашкевич // Грушевський М. С. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол ред. П. Сохань: Т. 6: Серія “Історичні студії та розвідки (1895–1900)”. – Львів: Світ, 2004. – С. I-XIII.
19. Дорошенко, Д. І. Огляд української історіографії / Дмитро Дорошенко; Упоряд.: Ю. Пінчук, Л. Гриневич. – К.: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, 1996. – 188 с.
20. Калакура, Я. С. Михайло Грушевський – фундатор історіографічних дослід-

жень / Я. С. Калакура // Укр. іст. журн. – 2016. – № 3. – С. 4-17.

21. Оглоблин, О. Михайло Сергійович Грушевський / О. Оглоблин // Український історик. – 1966. – № 1-2. – С. 6-14.

22. Плохий, С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського / Сергій Плохий; авториз. пер. з англ. М. Климчука. – К.: Критика, 2011. – 600 с.

23. Пріцак, О. Історіософія Михайла Грушевського / Омелян Пріцак // Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Михайло Грушевський; редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1991–1998. – Т. 1. – С. XL-LXXXIII.

24. Смолій, В. А. Видатний історик України / В. А. Смолій, П. С. Сохань // Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Михайло Грушевський; редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1991. – Т. 1. – С. VIII-XXXIX.

25. Сохань, П. С. Творча спадщина М.С.Грушевського і сучасність / П. С. Сохань // Грушевський М. С. Твори: у 50 т. / М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. – Львів: Світ, 2002. – Т. 1. – С. 14-46.

26. Тельвак, В. П. Історичні концепції М.С.Грушевського в історіографії кінця XIX – першої третини XX століття / В. П. Тельвак // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки / Українська історіографія на рубежі століть: Матеріали міжнародної наукової конференції, 25-26 жовтня 2001 р. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2001. – Т. 7 (9). – С. 83-90.

27. Цибенко, І. Науково-видавнича діяльність М.Грушевського в умовах розбудови національної культури / І. Цибенко // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 11. – С. 34-37.

28. Ясь, О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.): монографія: У 2 ч. / Олександр Ясь; за ред. В. А. Смолія. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. – Ч. 1. – 587 с.

Anatoly Filinyuk

**Ethno-social concept of “people-nation”
in the ideological system by professor M.Hrushevskiy**

On the basis of studying Mykhajlo Hrushevskiy's scientific heritage, analysis of national historiography about this outstanding Ukrainian scientist we attempt to reveal the formation and changes of his views on the separation of national history in a single object and his ethno-social justification for the concept “people-nation”. It is emphasized that its source primarily were Ukrainian environment, Ukrainian nature and culture that admired historian from the early years after realizing the dispersion of Ukrainian intelligentsia and neglect of their duty. We indicated that the researcher's creation of the category “people-nation” occurred through deep evolutionary learning of the best achievements of philosophical and historical science and crystallization of views on Ukrainian national history. The historian emphasized the importance of distinctiveness and originality of the Ukrainian people and the nation as a subject and a major factor of interaction of cultural, natural, rational and irrational factors. We traced how the historian considered the relationship and interdependence

between national and universal human components and the role of the national culture as progress and involvement in human values. The combination of people's primacy and the idea of Ukrainian statehood, the importance of federalization as a means of realizing the interests of the peoples, not their assimilation is reproduced in the ideological system the scientist.

Keywords: *the concept of "people-nation", M.Hrushevskyi, ideological system, conceptual thinking, the history of Ukraine, the Ukrainian people, the Ukrainian statehood.*

А.Г.Филинюк

**Этносоциальная концепция "народ-нация"
в мировоззренческой системе профессора М.Грушевского**

В статье на основе изучения научного наследия Михаила Грушевского, анализа отечественной историографии о выдающемся украинском ученом предпринята попытка раскрыть процесс формирования и изменений его взглядов о выделении в отдельный объект национальную историю и обоснование им этносоциальной концепции "народ-нация". Подчеркнуто, что её источником выступала прежде всего украинская стихия, украинская природа и украинская культура, которыми историк увлекся с молодых лет после осмысления разрозненности украинской интеллигенции и пренебрежения ею своих обязанностей. Отмечено, что разработка исследователем категории "народ-нация" произошла эволюционно благодаря глубокому овладению лучшим наследием философской и исторической мысли и кристаллизации на украинскую национальную историю. Обращено внимание на концептуальной важности ключевых тезисов историка об отдельности и самобытности украинского народа и о народе как субъекте и основном факторе взаимодействия культурных, природных, рациональных и иррациональных причин. Проанализировано, как историк рассматривал взаимосвязь и взаимозависимость между национальным и общечеловеческим компонентами и роль национальной культуры как поступательного движения и причастности к общечеловеческим ценностям. Отображено соединение в мировоззренческой системе ученого примата народа и идеи украинской государственности, важности федерализации как средства реализации интересов народов, а не их ассимиляции.

Ключевые слова: *концепция, "народ-нация", М.Грушевский, мировоззренческая система, концептуальное мышление, история Украины, украинский народ, украинская государственность.*

Одержано 29 серпня 2016 року